

ԲԱԶՄԱՄԱՎԷՊ

Զ. ՏԱՐԻ. ԹԻԻ 20.

1848

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 15.

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

ՃՀՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ

“Ամենայն երկիր ապաւինի
ի ճշմարտութիւն, և եր-
կինք օրհնեն զճշմարտու-
թիւն . . . Քան զամենայն
ինչ զօրաւոր է ճշմարտու-
թիւն :

ԶՕՐԱՐԱԲԵԼ

ԲԱՆԻ անգամ որ միտքս կ'իյնայ այս
Ճշմարտութեան վրայ . Օրաբաբեղին
ըսած ամենաճշմարիտ խօսքը, այս խօս-
քը՝ որուն նման խորին վսեմ և գեղե-
ցիկ խօսք թերեւս չուրցած չէ մահկա-
նացու մարդ մը, զարմանք մը սքանչե-
լիք մը ու գրեթէ սոսկում մը կ'առնէ
զիս . ինչ ազուր, ինչ զօրաւոր, ինչ
իրաւացի զրուցուածք, քան զոր աւելի
չի կրնար ըլլալ . մեծ սրտէ մը առաջ
եկած, ան ատենի և ետեւի իմաստուն-
ներէն վկայուած, և վերէն Նշտուծմէ
հաստատուած : Ո՛վ ապերախտ մարդիկ
և մեծամեծք երկրի . այնչափ մարդ-

կանց՝ (որոնցմէ շատը հազիւ մարդուկ
ըսուելու արժանի են) արձաններ կանգ-
նած էք, այնչափ չնչին բանասիրաց և
կարծեցեալ մարդասիրաց յիշատակա-
րաններ նուիրեր էք, և բնաւ տեղ մը
չեմ հանդիպած որ աս խօսքս զրուցող
մեծագոյն մարդուն մէկ քար մը տա-
շուած ըլլայ, մէկ յիշատակ մը բարձրա-
ցած : Այ, ոչ միայն ապերախտ, այլ
մանաւանդ անիրաւ երկիր, որ միշտ
կ'ատէ կը դատապարտէ կը հեռացընէ
զանոնք, որ արդարութեամբ զինքը կը
դատին և կը դատապարտեն . Ճշմար-
տութեան անունն ալ, որուն գործքը
այնչափ հեռու մնացեր է մարդկանցմէ,
անունն ալ ահաւոր և գրեթէ օտար է
եղեր . այն առաքինութիւնը՝ որուն բո-
լոր երկիրս պէտք է և կ'ապաւինի, գրե-
թէ ամենէն ետքինը սեպուեր է . այն
առաքինութիւնը՝ զոր Արկինք օրհնեն,

երկիրս կ'անիծանէ միշտ անոր դէմ ընելով . և սակայն Վան զամենայն ինչ զօրաւոր է Ղշմարտութիւն և մնայաւիտեան : Իսկ այն ժայռն է՝ որուն դէմ կողգան կը զարնուին ամենայն կիրք , ամենայն ծռութիւնք , ամենայն փիլիսոփայական կարծիք , ամենայն աղանդք , ամենայն երկիր . և անիկայ զամէնքը կը կոտորէ , և ինքը բարձրագլուխ կը մնայ նաև երբոր երկրիս վրայ գլուխ մ'ալ չի մնար : Դարձէք խեղճ մարդիկ , չըսեմ կոյր , դարձէք ան Ղշմարտութեան՝ որուն դէմ բան չէք կրնար ընել , զձեզ կը խաբէք և կը փնասէք , որն որ միշտ զձեզ կը դատէ և պիտի դատէ , միայն թէ վախցէք որ նաև չի դատապարտէ :

Իսպախի ըլլալով Ղշմարտութիւնը՝ առաքինութիւններէ վեր բան մըն է , բարոյականին իսկութիւնն է , առաքինութեանց հիւսուածքն է , առանց որուն ոչ մէկն ալ չըլլար . ասով յայտնի ալ է ուրեմն որ ամենէն ալ հարկաւոր և ամէն բանի մէջ հարկաւոր է . առանց Ղշմարտութեան՝ ոչ մարդս մարդ է , ոչ մարդկութիւն կը մնայ . վասն զի առանց Ղշմարտութեան խօսքը խօսք չէ՝ սուտ է . օրէնքը օրէնք չէ՝ խաբէութիւն է , դատաստանը՝ անիրաւութիւն է , կարգը՝ անկարգութիւն , բարեկամութիւնը՝ կեղծաւորութիւն , ընկերութիւնը՝ խարդախութիւն , սէրը՝ դաւաճանութիւն , իշխանութիւնը՝ բռնութիւն , քաղաքականութիւնը՝ տարակուսելի վիճակ մը , հաւատքը՝ ամենամեծ խայտառակութիւն մը և չարիք մը . միով բանիւ , առանց Ղշմարտութեան ամէն բան սուտ է . և սուտն է խաւար , չարիք , մահ բարոյական : Երևաք զասիկայ սիրել , ընտրել , փնտռել , և Ղշմարտութիւնը թողուլ :

Իսկնթ պիտի ըլլայ մէկը որ աս բանս յանձն առնու կամաւ . վասն զի գրեթէ իր բնութեանը դէմ պիտի պատերազմի . վասն զի մարդուս բնութիւնը թէպէտ և հակառակաց կռիւ մըն է , չարին ու բարւոյն մենամարտութիւնն

է , սակայն նոյն բնութիւնը վերջապէս բարւոյն յաղթութիւնը կ'ուզէ , որ է Ղշմարտութիւն , և անով միայն կը հանգչի . ոչ միայն չարիքներէ կը փախչի , այլ և շատ բարիքներ ետ կը թողու , վասն զի չեն ստոյգ բարի , որ է Ղշմարտութիւն : Ղշմարտութեան համար չէ նուիրած աշխարհքս բոլոր իրեն նորոն՝ ծայ մարդկութիւնը , և անոր համար չէն աշխատիր ամենայն ծաղկած և ծաղկող ազգեր , երբոր մարդկան մանկութիւնը դաստիարակութե կը յանձնեն , երբոր կենաց սկիզբը խել մը տարիներ դպրոցաց մէջ անցընել կուտան , որ սորվին և գործեն Ղշմարտութիւն : Թողունք արուեստները , որ փիլիսոփայօրէն մտածելով նիւթական ճշմարտութիւններ են՝ որոնց կը հետեւին անթիւ մարդիկ , բայց ամենուն միտքը բաւական չէ աս բանս ըմբռնելու . յիշենք աւելի յայտնի երեցածները : Ղշմարտութեան համար չէ որ բովանդակ կեանքեր նուիրած են իմաստասէրք , օրէնսդէտք , փաստաբանք , քահանայք , կրօնաւորք , դատաւորք , պատմիչք , ուսումնականք , և այլն : Ղշմարտութիւնը գտնելու , և ուրիշներուն ալ իմացընելու համար չէ որ այնչափ և բոլոր տարիներն կ'անցընեն այդ դաս ու դաս մարդիկդ , որ ընդհանուր մարդկութեան ալ մէկ մեծ մասն են : Ղշմարտութեան համար չէ որ ուրիշ մարդիկ ալ անոնց կը հաւտան , կ'աշակերտին , կը դիմեն , և առանց անոնց չեն դիմանար :

Իսկ , ստոյգ են աս ամէն բաներս , և ամենուն խելքին յարմար : Իսկ սակայն . . . և սակայն , պէտք է անհուն արտցաւութեամբ , մեծ ամօթով , և ծովանման հառաչանքով մը վկայենք , որ երկրիս վրայ ամենէն սակաւագիւտ բանը Ղշմարտութիւնն է . մարդիկ օգտակարը թողած փաստակարը կը փնտռեն , Ղշմարտութիւնը կը թողուն սուտը կ'ընդունին . կը խաբեն և կը խաբուին : Հոս չենք կրնար չի բողոքել , ո՛վ կուրութիւն մարդոյ : Իսկ դեռ յաւերնիս ամիսօրէնքը ներելի պի-

տի սեպենք այն կուրուծիւնն ալ՝ թէ որ պարզ մարդուս տկարութենէն առաջ եկած ըլլայ, որ չի կարենալով ընտրել իրաւը սուտէն՝ կը խաբուի. խղճալի կուրուծիւն, ու դեռ ակամայ, Քայց աւելի խղճալի՝ մանաւանդ թէ խղճահարեւի է անոնց կուրուծիւնը, որ գիտնալով թէ բանի մը իրաւն ալ կայ սուտն ալ, չեն աշխատիր լաւն ու ստոյգը գտնելու, հապա ինչ որ ըլլայ՝ կ'ընդունին անհոգութեամբ: Իսկ ինչ ըսենք այն պժգալի կուրուծեանը, որ Ղշմարտութիւնը ձեռքին տակն ալ ըլլալով՝ չընդունիր, որ կը թողու զայն և ստին կը հաւատայ, որ ինքն իսկ սուտը կը հնարէ, կը պատմէ և կը գրէ ալ, և բոլոր աշխարհիս դիմաց իր խղճմը տանքը խայտառակաբար երևան կը հանէ: Բրդարեւ պժգալի, կամաւոր, անհնարին կուրուծիւն:

Իւ սակայն... և սակայն մարդկութեան մեծ մասը աս կերպերով, և մանաւանդ ամենէն գէշ կերպովը կուրցած է: Բայց անստարբեր, անհոգէն Ղշմարտութեան, որ կարծես թէ լուսոյ և մթին մէջ տարբերութիւն չեն իմանար. այնչափ մտքերնին բռնուած է, որ ոմանք երբեմն կը հաւտան ալ թէ ըրածնին Ղշմարտութիւն չէ, բայց չեն ալ կարծեր որ սուտ է. ասանկ հակասութիւն կրնայ ըլլալ. ոմանք կը նեղանան, կրակ կը կտրին թէ որ զիրենք սուտի տեղ դնես, և սակայն հանդարտութեամբ որ քննելու ըլլան՝ մէկ ապացոյց մըն ալ չեն կրնար բերել զիրենք պաշտպանելու: Իւ շատ հեղ (գիտեցէք խղճալով) ասանկները ստիպես ալ, փոխանակ Ղշմարտութիւնը ընդունելու, Ինչ որ է նէ՝ է, կ'ըսեն կ'անցնին. — Հրամբեր ես, է. բայց ինչ է. սուտ է. ուրեմն աւելի և միշտ կ'ուզես ստութեան մէջ մնալ: Բիսոս:

Բան մ'ալ ըսենք որ աս բաներս քննողաց աւելի զարմանք և օգուտ ըլլայ: Բայ մարդիկներս որ ըսինք, ուրիշ աշխարհի մարդիկ չեն, մեզմէ շատ հեռու չեն, մեր չորս դիմիս եղողներն են, կրնանք ըսել թէ մենք ալ

ենք. որ մէկ կերպով չէ նէ՝ մէկալ կերպով շատ անգամ Ղշմարտութենէ կը զրկենք զմեզ. վասն զի այս պակասութիւնս որ այսպէս ընդհանուր եղած է, 'ի հարկէ մեր մէջ ալ տարածուած պիտի ըլլայ. և Ղշմարտութիւնը անդադար հալածուելով՝ 'ի հարկէ աւելի հեռացեր է մարդկանցմէ: Բոնոք, կ'երգէր Բրատոս հին բանաստեղծը, աշխարհս ոսկի դար էր, Ղշմարտութիւնն ալ մարդկանց հետ կը բնակէր. երբոր ոսկին գնաց՝ արծաթի դարն եկաւ, Ղշմարտութիւնն ալ վերացաւ երկրէս, և միայն առաւօտները ամպերուն մէջէն կ'երևնար. իսկ երբոր արծաթն ալ գնաց, Ղշմարտութիւնը բոլորովին ծածկուեցաւ. իսկ հիմայ թէ որ փնտուելու ըլլանք, պէտք է թերևս (յանդգնութեւ ըսեմ) աստուածային յուսահատութեամբ մը կանչել. “ Իսկ ” որդի մարդոյ եկեալ՝ գտանիցէ՛ արդեօք հաւատս յերկրի ”:

Բայց աւելի լաւ սեպելով օգտակար բանին գիւտը հնարել քան թէ կորուստը ողբալ, նայինք թէ ինչ է պատճառը Ղշմարտութեւ խափանուելուն, և ինչպէս կրնանք Ղշմարտութիւնը գտնել և չարհամարհել: Ղշմարտութեան արհամարհուելուն կարծեմ (և կը փափագէի որ միայն կարծիք ըլլար աս բանս) թէ մարդուս բնութեան մէջ մէկ յատուկ ընդդիմութիւն մը կայ ահոր դէմ, ինչպէս որ մէկ չարութեան կամ վնասելու ոգի մը կայ նաև շատ գթասիրտ անձանց մէջ, որ կը սիրեն աւրել, կամ պզտի կենդանեաց անգթանալ, կամ անգութ բաներ լսել ու տեսնել: Բարդս ինքն իրմով միշտ տկար և անբաւական շմարտին հասնելու, անոր համար ալ կ'երևնայ թէ կ'ընդդիմանայ անոր, և սուտը՝ որ դիւրագիւտ և դիւրահնար է, կ'ընդունի: Իսկէց կը հետեւի որ որչափ աւելի տկար ըլլայ մարդ, այսինքն բարոյական զօրութեւ, այնչափ աւելի շմարտէն հեռու կը մնայ և կ'ուզէ մնալ. որչափ որ տեղ մը բարոյականը աւրուած է, այնչափ հոն Ղշմարտութիւնը պակսած է. որ ա-

տեն որ զեղծմունք զօրացած կամ տա-
րածուած է երկրիս վրայ, ան ատեն սու-
տերը շատցեր և Ղշմարտութիւնները
պակսեր են: Հիմակուան ատենս ալ,
որ թէպէտ լուսաւորեալ դար կ'ըսուի՝
բայց աւելի վարպետ կամ կեղծաւոր
կերպով մը բարուց ապականութիւն
տիրած է, հարկաւ ստութիւնն ալ տի-
րած է և Ղշմարտութիւնը պակսած:
Եւ երբոր բարուց աւերմունք կայ՝
պէտք է որ այս այսպէս ըլլայ, վասն զի
չարէն բարի չելլար, 'ի հարկէ չար պի-
տի ելլէ՝ որ է սուտ: « Ղշմարտութիւ-
նը ցօղի պէս՝ մաքուր մտքեր կը փնտռէ
հանգչելու », և ինչպէս Տէրն մեր կը
վկայէ, մարդիկ իրենց սրտէն կը հանեն
ուզածնին և ըսածնին, բարին զբարին,
չարն զչարը, « Բանգի 'ի յաւելուածոյ
, սրտին խօսի բերանն », Բայսպէս ու-
մանք կը հնարեն զչարը կամ զսուտը,
ոմանք ալ կ'ընդունին և կը հաւնին,
վասն զի իրենք ալ նոյնպէս աւրուած
են, և ինչպէս կ'ըսէ մեր Իմաստասէրը,
« Սիրէ առ համանմանիսն իւր հասա-
, նե՛ղ վրիպեալն 'ի Ղշմարտութենէ »,:

Հապա ուսկից է որ անոնք ալ՝ որոնց
համար չենք կրնար այսպէս ապակա-
նեալ ըսել բարբոյ, և սակայն Ղշմար-
տութենէ հեռու են, — Ինոնք ալ, որ
են գրեթէ աշխարհիս շատ մեծ մասը,
իրենց ծուլութեւ համար: Որովհետեւ
ըսինք թէ մարդս տկար է, ինքն իրմէն
չունի բարի, պէտք է որ աշխատանօք
գտնէ. և որովհետեւ շատոնք չեն աշխա-
տիր կամ խիստ քիչ կ'աշխատին, զուրկ
կը մնան Ղշմարտութենէ. անոր հա-
մար այսչափ սուտ լուրեր կը լսուի և կը
գրուի, վասն զի չեն քննէր անոնց աղ-
բիւրը, հապա ինչպէս որ լսուած է՝
այնպէս կը հրատարակեն, ուրիշներն
ալ անոնցմէ առնելով նոյնպէս կ'ընեն:

Եսիկայ անհոգութեան չարիքն է,
որ թեթեւ է. վասն զի ասով մարդ ա-
ւելի կրող է քան ներդործող. իսկ ամե-
նաչարն այն է՝ որ չէ թէ սուտին կը
հաւտայ, հապա ինքն իր քովէն կը
հնարէ և կը հրատարակէ սուտը. այս-
պիսի մարդիկ որ ամէն չարագործներէ

քիչ պիտի ըլլային և գրեթէ ամենէն
ալ շատ են, ըսել է որ ստութիւնը
յանձն առած են սիրով, յանձն առած
են անոր հետեանքներն ալ, որ են ան-
խելքութիւն, վասն զի « Սուտը՝ ան-
, խելքներուն խելքն է », կ'ըսէ իմաս-
տուն մը. ապշութիւն, որ դատողական
զօրութիւն չունենալով անընդունելի
բաները կ'ընդունի. վատութիւն, որ
ինքզինքը հետեող կ'ընէ կամ կը ցուցը-
նէ չնչին երեւակայութեան մը. կեղ-
ծաւորութիւն, որ լաւին երեսով չարը
կը ծածկէ. անամօթութիւն, որովհե-
տեւ վրան կ'առնէ այն ախտը՝ որն որ և
ոչ մէկ չարագործ մը կը համարձակի
ըսել իր վրան թէ ստազրոյց եմ. զըր-
պարտութիւն և բամբասանք, վասն զի
Ղշմարտութիւնը ծածկելով ծուռ դա-
տաստաններ ընել կուտայ, և շատ ան-
մեղներ յանցաւոր կը ցուցնէ, կամ
յանցաւորները՝ անմեղ. ամպարշտու-
թիւն, երբոր չեղած չարիքներ կը հրա-
տարակէ. և ամենամեծ չարութիւն,
երբոր իր սուտը գրով ալ կը թողու ե-
տեւի եկող մարդկանց ալ:

Շահասիրութիւնն ալ մեծ գործիք
մը եղած է Ղշմարտութիւնը հեռա-
ցրնելու. վասն զի շատերն որ լաւով չեն
կրնար՝ կը ջանան գէշով իրենց ձգել զու-
րիշները, կամ անոնց ստացուածքը կամ
անոնց կարծիքը. մէկը կ'ուզէ անուն
հանել, կ'ուզէ որ զուրցուի կարգացուի,
գիտէ որ Ղշմարտութեան պարզու-
թեամբ չի կրնար ուզածին հասնիլ,
կը սկսի սուտերով զարդարել, որպէս զի
չէ թէ միայն սուտ զուրցող ըլլայ, հա-
պա գովեստ ալ առնու ստութեանը հա-
մար. ըսել է որ այսպիսին պարզ ան-
խելքութեամբ գոհ չէ, զարդարուն
անխելքութիւն մը կ'ուզէ:

Եւ այն սկզբամբ ուրիշներն ալ որ
սուտ չեն հնարեր՝ ընդունած սուտեր-
նուն մէջ կ'ուզեն մնալ, նաև հաւտան
ալ թէ ստութեան մէջ են, չեն ուզեր
ճշմարիտը ընդունել. ասանկ են մեծ
բազմութիւն մը մարդկան իրենց ունե-
ցած կամ ծնած կրօնքին մէջ. թէ որ
պարզ տղիտութեամբ ըլլայ ունեցած

սուտերնին, մոլորութիւն սեպելու է . բայց թէ որ կրնան քննել զճմարտոր և չեն քններ, անհոգ են . թէ որ կր տարակուսին և չեն ուզեր քննել, ահա ասոնք են շահասէրք, որ ուրիշ շահ մըն ալ չունին նէ՝ գոնէ իրենց ծերացած ծուռ կարծիքն է շահերնին . ասոնք կ'ուզեն մաղով մը ծածկել իրենց խղճմտանքը : Եւսպիսիք թէ որ ստիպուին և ուզեն քիչ մը մարդավարի երևնալ, շատ շատ Պիղատոսի պէս կը հարցընեն, Օ՞րն է ճմարտութիւն . և առանց պատասխանին սպասելու՝ դուրս կ'ելլեն, կամ գոց ակընջով մտիկ կ'ընեն :

Ճմարտութեան դէմ ստութիւնը եղբայր մ'ալ ունի՝ Ինչաւատարմութիւնը, որ շատ հեղ կրնայ մտաց տկարութենէն կամ թեթեւութենէն առաջ գալ, բայց նոյնպէս չարիքներ կրնայ պատճառել : Ինչաւատարմութիւն է երբոր խօսք մը կամ լուր մը ինչպէս որ լսուած է՝ այնպէս չի զուրցուիր, հապա կամ պակսեցընելով կամ աւելցընելով կամ զարդարելով կը պատմուի . նոր լսողն ալ ուրիշ լսողի մը նոր փոփոխութեամբ կը պատմէ, ան ալ ուրիշի մը . ասանկով շատ հեղ մէկուն հիւանդութեան լուրը՝ քանի մը մղոն երթալով մահ կ'ըլլայ, քաղքին մէկ դռնէն մտած երկոտանին՝ մէկալէն չորքոտանի կ'ելլէ . ասանկ դիպուածներ ամենուն ալ յայտնի են : Եւս առաւել լրագրաց ձեռքով աս փոփոխութիւնները կը պատահին, որ մէկ երկրի ոչինչ զրոյց մը՝ որ հոն ձեան պատառի մը պէս անտես կ'իյնայ, երկրէ երկիր գլորելով՝ լեռան պէս մեծ հիւս մը կ'ըլլայ :

Եւ որովհետեւ լրագրաց վրայ եկաւ խօսքերնիս, պէտք է կանկ առնենք, թէ անոր համար որ ասոնք են ընդհանուր գործիք մը ճմարտութե պաշտպան կամ ներհակ, և թէ անոր համար որ ազդերնուս մէջ ալ մտան հիմայ աս ամենաբարի և ամենաչար միջոցները որոնցմով ստութիւնը մեծ ճամբաներ բացեր է որ շուտով ալ կը կտրէ : Որչափ երջանիկ է այն ազգը որուն լրա-

գիրները ամէն կողմանէ ճմարտութե առաջնորդ կ'ըլլան ու մարդկային կրթութեան դժուարին ճամբան կը դիւրացընեն իրեն : Եւսպիսի ազգը առանց իմանալու կը կրթութի սրտով ու մտքով, ատեն չանցուցած բան կը սորվի, կեցած տեղը աշխարհք կը քալէ, հեռուն անցած բաները աչքին առջին եղածի պէս կ'իմանայ . բայց ասոր ներհակ, ինչ մեծ թշուառութիւն է ազգի մը թէ որ ճմարտութեան այսպիսի մէկ օգտակար առաջնորդը՝ ստութեան ու ծուռութեան վարժապետ ըլլայ իրեն : Ասան զի անանկ լրագիրներուն չար հետեւանքները շուտ կամ ուշ պէտք է որ երևնան այն ազգին վրայ : Եւ որովհետեւ դժբախտութեամբ Եւրոպայի մէջ ալ կը գտնուին ասանկ լրագիրներ ալ, շատ ցաւալի բան է թէ որ մեր ազգին մէջ ալ սկսի մտնել : Զենք ուզեր կարծել թէ ամէն լրագիր որուն մէջ ծուռ բան կայ՝ չար մտքով և կամ կամաւ ծուռ ու սուտ բաներ կը գրէ . բայց չենք ալ կրնար չըսել թէ շատ լուրեր կը գտնուին լրագիրներուն մէջ՝ որ եթէ լաւ կ'ընուելու ըլլային՝ պէտք չէին դուրսիլ, կամ այն կերպով զուրցուիլ : Եւս մարդ կան, ինչպէս առաջ յիշեցինք, որոնք առանց անպրադառնալու՝ բան մը կը զրուցեն՝ զորն որ գիտեն թէ կամ ճմարտ չէ կամ բոլորը ճմարտ չէ . բայց չեն կարծեր որ ուրեմն սուտ է, կամ մէկ մասը սուտ է . և մաս մը կարծուած սուտն ալ ամբողջ սուտ է : Ինչ որ ուրիշ իմաստնագոյն ազգաց լրագիրներն են անանկին աղբիւրները, կամ անոնց վրայ ունեցած համարմունքը զինքը դիւրահաւան կ'ընէ ըսածնուն, շատ ողորմելի ու պարզամիտ պէտք է ըլլայ՝ որ չգիտնայ թէ ուր որ կիրք կը մտնէ (ինչպէս շատ ու խիստ շատ հեղ լրագրաց մէջ) հոն ոչ իմաստութիւն կայ, ոչ Եւրոպա և ոչ Եսիա, հապա երկիր մոլեգնելոց : Իսկ թէ որ մէկը առանց անոնց յարգը քննելու ալ մէկէն կ'առնէ կը գնէ լուրերը, կամ անհոգ է կամ կողմնասէր . երկուքն ալ մէկմէկէ գէշ և չարեաց պատճառ .

վասն զի անհոգութենէն կուգայ դիւրահաւանութիւն , թեթեւօրիկութիւն , խաբէութիւն , ստութիւն , անհաւատարմութիւն , արհամարհանք . իսկ կողմնասիրութենէն (որուն ամօթալի անունն ալ պէտք չէր յիշել թէ որ իրմէն վախ չըլլար) ամէն չար բաներ կը հետեւին . վասն զի կողմնասիրութիւնը կրթէ առաջ կուգայ . անկէ ծուռ կարծիքը կը տիրէ , և սուտը ժանտախտի պէս կը պըշտըկի ամենուն , մէկ վերքով հազարաւոր անձինք կը վերաւորին , առանց պատճառի ատելութիւններ կը ծագին , կարծիք կարծեաց դէմ կ'ելեն , բերան բերնի , սիրտ սրտի . շատ հեղ ընտանեաց և բարեկամաց մէջ հակառակութիւն կ'իյնայ , շատ պաղուծիւններ կ'ըլլան կամ գրողին դէմ կամ անոնց որոնց վրայ որ ինքը գրեր է , և 'ի հարկէ մէկը անիրաւ պիտի ըլլայ : Եւ աս ամէն չարեաց պատճառ՝ անհոգ , կողմնասէր , ստասէր լրագիրն է : Եւսկէց աւելի ինչ չարիք կրնայ ընել մէկը՝ որ մտածէ ազգի մը չարիք հասցընել , մանաւանդ դեռակիրթ ազգի մը որ նոր բացած ըլլայ աչքը՝ լոյս փնտռելու , և բերանը՝ հաստատուն սնունդ մը ուզելու : Ի՞նչ որ լսէինք թէ հարուստ մարդ մը աղքատ մարդկանց սուտ ստակ կը քչէ , կամ բժիշկ մը աղքատ հիւանդներուն սխալ կամ հնցած դեղեր կուտայ , ինչուան դժոխք չէինք դատապարտեր զայնպիսին . հապա ինչուան ուր տանինք զանոնք որ ուզեն աղքատ և տկար մտաց սուտ գիտութիւն կըլլեցընել : Ի՞նչ որ կան լրագիրներ որ իրենց մէկմէկու դէմ ունեցած նախանձաւորութեանը համար , կամ առանձնական ատելութեամբ , կամ տէրութեանց նկատմունքով անանկ անարգ պաշտօն մը կը կատարեն , պէտք է անանկին հետեւիլ , և ուրիշի գրչին ծառայ ըլլալ : Եւրիշ բան է թէ ամէն Ղշմարտութիւն չըսուիր . բայց պէտք է որ անոր տեղը սուտ մը ըսուի , կամ ան կերպով զուրցուի եղածը՝ որ սուտ իմացուի : Ինչո՞ւ հաւանական և պաշտպանելու կերպով պատմէ մէկը

այն բաները որ կամ ստոյգ չգիտեր , կամ ստոյգ ալ կարծէ և ըլլան ալ , պէտք է որ վրայի կրից կեղեւները թօթափէ և ամենեւին տաքութիւն մը չի ցուցընէ՝ թէ որ կ'ուզէ իր պատիւը ու ազատութիւնը պահել . ինչո՞ւ երբոր կրնայ անաչառապէս դատաւոր կամ տեսող ըլլալ ուրիշներուն գրուածոցը , ուզէ անոնց հետեւող ըլլալ , անոնց կրքերը ըզգալ , և ուզել այլոց ալ հաղորդել , ուսկից յայտնի է որ ընդդիմութիւն և հակառակութիւն պիտի ծագի՝ հակառակ կարծիք կամ յօժարութիւն ունեցողներուն հետ :

Ի՞նչ որ մեր ազգն ալ իր լուսաւորութեան սկիզբը ասանկ աղօտ և աղտոտ լոյսերով լոյս տեսնելու որ ըլլայ , թէ որ ասանկ ոգիներով իր ոգին շարժի , թէ որ իր արդէն ունեցած վերքերուն՝ բաժանմունքներուն վրայ դրսէն ալ առնէ աս միջոցով եւեցընէ , թէ որ ասանկ պատճառներ ալ ըլլան իր սրտին չափազանց տաքութիւնները աւելի բորբոքելու , և չափազանց պաղուծիւնները աւելի սառեցընելու , վայ կ'ըլլայ մեզի . վայ կ'ըլլայ , կ'ըսենք , հայոց ազգին թէ որ աս Ղշմարտութեան գործիքները փոխանակ կըլծելու սիրտերը , և օտար կլիմայից , օտար տէրութեանց , օտար սովորութեանց մէջ ցրուած եղբարց սիրտը մէկմէկու միացընելու տեղ՝ պատճառ ըլլան աւելի հեռացընելու :

Ինչոր համար քանի որ դեռ հայաստան իր լրագրաց և լրագրողացը վրայ համարմունք և բարի յոյս ունի , բայց քանի որ ալ դեռ իր տկարութիւնը գիտնալով մեծ վախ ունի ապագային վրայ , հիմակուրնէ պէտք է որ աչքը բանայ ու բողբոքէ Ղշմարտութեան դէմ իրեն եղած վնասուցը՝ ուր որ կը տեսնէ , և մանաւանդ կողմնասիրութեան դէմ՝ ուսկից այնչափ չարիք կրեր է , որպէս զի չըլլայ որ ատ վատ ու վնասակար ոգին անզգուշութեամբ երևնայ ազգին մէջ :